

AYOLLAR HUQUQI ISLOHOTLARI

Chuboyeva Ozodaxon Kuvonbekovna

NamDU dotsenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Yangi O'zbekiston sharoitida mamlakatimizdagi ayollarga berilgan yuksak daraja va gender tengligi jarayonlari yoritilgan. Ayollarning oila va jamiyatdagi o'rniga siyosiy baho berilgan.*

Kalit so'zlar: *ayol, vazifa, ma'naviyat, madaniyat, gender, tafakkur, imkoniyat, oila instituti, davlat, jamiyat, boshqaruv, qaror, siyosat.*

АННОТАЦИЯ: *В данной статье рассматриваются процессы обеспечения высокого статуса и гендерного равенства женщин в нашей стране в контексте Нового Узбекистана. Дана политическая оценка места женщины в семье и обществе.*

Ключевые слова: *женщина, задача, духовность, культура, гендер, мышление, возможности, институт семьи, государство, общество, управление, решение, политика.*

Abstract: *This article discusses the high status and gender equality processes given to women in our country in the context of New Uzbekistan. The political assessment of the place of women in the family and society is given.*

Keywords: *woman, task, spirituality, culture, gender, thinking, opportunity, family institution, state, society, management, decision, politics.*

Mamlakatimiz aholisining qariyb yarmini tashkil etadigan xotin-qizlarning hayotda o'zlarining munosib o'rinlarini egallashi, o'zlaridagi salohiyatni namoyon etishlari va jamiyatda amalga oshirilayotgan ma'naviy-ma'rifiy, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy islohotlarda ularning to'laqonli ishtirokini ta'minlash maqsadida ilk mustaqillik yillaridan boshlab, davlatimiz tomonidan imkoniyatlar yaratishda, avvalo, ularning onalik va oiladagi bosh tarbiyachilik vazifalariga asosiy e'tibor qaratilmoqda.

Chunki, bu ikkala o'ta muhim vazifani bajarishda ayolning jamiyatdagi mavqeyi, nufuzi, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ta'minlanganligi, ma'naviy-ma'rifiy jihatdan yetukligi, siyosiy ongi, ijtimoiy tafakkuri, huquqiy madaniyati va savodxonligi beqiyos ahamiyatga molikdir.

Onalar va bolalar sog'lig'ini muhofaza qilish, ayollarning turmush sharoitlarini hisobga olgan holda, ish bilan ta'minlash, opa-singillarimizning og'irini yengil qilish uchun har tomonlama imkoniyat yaratish, xotin- qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotimizdagi o'rni va nufuzini oshirish bo'yicha davlat siyosatini faol davom ettirishni biz o'zimizning eng muhim vazifamiz, deb bilamiz", -deb ta'kidlashi,

ayollarga nisbatan va oila institutini takomillashtirishni davomiy faoliyat ekanligini, avvalo, oilada ijtimoiy madaniyatni takomillashtirishni nazarda tutadi.⁷⁸

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti, demokratik islohotlar va barqaror rivojlanish masalalari xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi o'rnini va faolligi bilan bevosita bog'liqdir. Xotin-qizlarning davlat va jamiyat boshqaruvida, siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonlarida hamda fuqarolik jamiyati institutlarida faol ishtirok etishi ijtimoiy adolatni ta'minlash, inson huquqlarini himoya qilish va gender tengligini mustahkamlashning muhim sharti hisoblanadi. So'nggi yillarda xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning siyosiy va ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan huquqiy mexanizmlar takomillashtirilmoqda. Shu bilan birga, amaldagi qonunchilikni qo'llash amaliyotida mavjud muammolar, gender tengligini to'liq ta'minlashga to'sqinlik qilayotgan omillar chuqur ilmiy-huquqiy tahlilni talab etadi.

Xotin-qizlarning jamiyatning ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o'rnini belgilovchi huquqiy asoslar, milliy qonunchilik va xalqaro huquqiy hujjatlar tahlil qilinib, ularni yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy taxlillar davom etmoqda.

Xotin-qizlarning jamiyatning ijtimoiy-siyosiy hayotidagi ishtirokini ta'minlashga qaratilgan huquqiy asoslar va ularning amaliy ijrosi tahlil qilindi. O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, milliy qonunchilikda xotin-qizlarning teng huquqliligini ta'minlashga doir muhim normalar belgilangan bo'lib, ular konstitutsiyaviy tamoyillar hamda xalqaro huquqiy standartlarga mos keladi. Tahlil natijalariga ko'ra, xotin-qizlarning davlat boshqaruvi va siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonlaridagi ishtiroki yildan-yilga oshib borayotgan bo'lsa-da, bu ko'rsatkichlar hali jamiyatdagi real ijtimoiy-siyosiy salohiyatga to'liq mos kelmaydi. Ayrim holatlarda huquqiy kafolatlarning mavjudligi ularning samarali amalga oshirilishini to'liq ta'minlamayotgani aniqlandi. Bu esa huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, tahlil jarayonida xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligiga ta'sir etuvchi omillar – ijtimoiy stereotiplar, institutsional to'siqlar va huquqiy madaniyat darajasi – muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Ushbu omillar gender tengligini ta'minlashga qaratilgan huquqiy mexanizmlarning to'liq ishlashiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi o'rnini mustahkamlash nafaqat huquqiy normalarni takomillashtirish, balki ularni amalga oshirishning institutsional va ijtimoiy mexanizmlarini kuchaytirishni ham talab etadi. Shu asosda, xotin-qizlarning siyosiy faolligini oshirishga qaratilgan huquqiy va tashkiliy choralarni kompleks tarzda rivojlantirish zarurligi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti ijtimoiy guruhlarining, xususan, xotin-qizlarning ijtimoiy siyosiy hayotdagi faolligi va ishtirok darajasi bilan bevosita

⁷⁸ Mirziyoyev. Sh. M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq.-Toshkent: O'zbekiston, 2017. -B. 8.

bog'liqdir. Jamiyatning barqaror rivojlanishi, demokratik institutlarning mustahkamlanishi hamda ijtimoiy adolat tamoyillarining qaror topishida ayollarning ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga integratsiyalashuvi muhim sotsiologik ahamiyat kasb etadi. Shu bois, xotin-qizlarning jamiyat hayotidagi o'rni nafaqat gender tengligi masalasi sifatida, balki ijtimoiy taraqqiyotning muhim ko'rsatkichi sifatida ham tadqiq etilishi zarur. Bugungi kunda xotin-qizlarning jamiyat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o'rnini tahlil qilishda gender sotsiologiyasi, siyosiy sotsiologiya va ijtimoiy stratifikatsiya nazariyalari muhim va ayollarning ijtimoiy tenglikka erishish jarayonlari, qarorlar qabul qilishdagi ishtiroki, siyosiy vakilligi hamda ijtimoiy faolligining jamiyat rivojiga ta'sirini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Shu ma'noda, xotin-qizlarning jamiyat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o'rnini sotsiologik jihatdan o'rganish nafaqat ilmiy ahamiyatga ega, balki amaliy jihatdan ham muhim bo'lib, davlat siyosatini takomillashtirish, gender tengligini ta'minlash va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Har qanday davlat boshqaruvi muayyan qonun-qoidalariga asoslanadi. Ammo barcha zamonlarda ham ana shu umumiy qoidalar orasida ayollar hamda ularning jamiyatdagi o'rni va ahamiyati xususida ham alohida yondashuvlar mavjud bo'lgan. Bu borada Sharq xalqlari, xususan o'zbeklar tarixida umuminsoniy qadriyat darajasida e'tirof etilgan ibratli yondashuvlar mavjud. Zero, ayol ham o'zi yashayotgan jamiyatning haqiqiy a'zosi, faol subyekti hisoblanib, ijtimoiy munosabatlar mazmuni uning hayotida o'z in'ikosini topadi. Shuning uchun ham ayollarning haq – huquqlarini insoniy – ma'naviy me'yorlarga mos ravishda mavjud talab, ehtiyojlar darajasiga ko'tarilishi amaliy va fundamental xarakterga egadir.

Milliy mentalitetimizda ayollarning oiladagi roli alohida tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Abu Ali ibn Sino oilada va bolalar tarbiyasida onaning o'rniga katta ahamiyat bergan. Alloma ayollardagi eng muhim fazilatlarga ularning turmush o'rtog'iga bo'lgan muhabbati, mahmadonalik qilmasligi, itoatkorligi, fikran va qalban pok bo'lishi, ozodalikka rioya qilishi, o'zini tuta bilishi, yig'inchoqligi, isrofgarchilikka yo'l qo'ymasligi, olijanobligi va boshqa xususiyatlarni kiritganini ko'rsatib o'tmoqchimiz⁷⁹.

Oila farzand uchun ko'zgu vazifasini o'taydi. U ko'zguda o'zini ko'radi. "Xalqimiz qush uyasida ko'rganini qiladi" degan hikmatli so'zida teran ma'no mujassam. Chunki farzandlar ilk tarbiya, axloq-odob mezonlarini, oiladan, avvalo, bobo-buvi ota-onasidan o'rganadi. Ayniqsa oilada asosiy tarbiyachi hisoblanadigan ayollarning farzandni xush-xulqli qilib tarbiyalashda ma'naviy yuksakligi, dunyoqarashi, savodxonligi muhim ahamiyat kasb etadi. Afsuski, ayrim oilalar jamiyat hamda o'z farzandlari oldidagi mas'uliyatni chuqur his qilmaydilar, yosh onalar norasidalarini eriga tashlab, pul topish umidida begona shaharlarda umrini o'tkazayotganliklariga tabiiy hol deb qarab bo'lmaydi. Chunki, millatning

⁷⁹ Turg'unoy Egamberdieva. Ayol va ma'naviyat. // Ijtimoiy fikr, inson huquqlari. №4. 2003. -B.123

davomiyligi avvalo ulug' zot hisoblangan ayollarning ma'naviy qiyofasiga ham ko'p jihatdan bog'liqdir. Mashoyixlar er buzilsa oila buziladi. Ayol buzilsa, olam buziladi, deyishgan. Zero, oqila, go'zal ayollar o'zlarining g'amxo'rliqi, mehribonligi, qalbi daryoligi bilan oiladagi, qolaversa, butun jamiyatdagi muvozanatni poklik, halollik, samimiyat va adolat muhitini saqlab turmoqlari kerak. Ayollarni e'zozlash va hurmatlash zarurligi haqida biz yuqorida tilga olgan zardushtiylik dinidagi quyidagi o'gitlar ham e'tiborga molik: "Qizingni aqlli, tafakkuri yaxshi kishiga turmushga ber. Chunki aqlli va tafakkurli kishi xuddi hosildor yerga o'xshaydi, agar unga urug' tashlasang, unumli hosil olasan"⁸⁰

O'tgan chorak asr mobaynida jahonda bo'lgani kabi Respublikada ham tug'ilish darajasi kamayib bordi. Mamlakatda tug'ilish darajasining kamayib borayotganligini olimi Zulxumor Tojiyeva tadqiqotida quyidagi fikrlarni keltirib o'tgan: "Bugungi kunda yangicha iqtisodiy munosabatlar, ayollarning bilimi, bandligining ortishi, turmush sharoiti, oilaning moddiy tomonlari "ko'p bolalik"ni ma'qul ko'rmaslikdan dalolat bermoqda. Bu esa ko'p bolalikdan "o'rtacha va kam bolalik"ka o'tish davri boshlanishiga olib keldi"⁸¹

Davlat va jamiyatda ayollarga pozitiv munosabat tizimi yanada kuchaytirildi. "Ayolga bo'lgan hurmat-e'tibor – bu avvalo, oilaga, jamiyat kelajagiga bo'lgan hurmat-e'tibor ifodasidir"⁸²

Natijada ayollarning ijtimoiy mavqeyiga bo'lgan munosabat tubdan o'zgarib, ularning jamiyatdagi haq-huquqlari yanada to'laroq ro'yobga chiqishiga erishilmoqda.

Tadbirkor ayollar qatlami tobora kengayib bormoqda. Bu esa xotin-qizlarimizni turmushimizning turli jabhalarida yanada ijtimoiy faol bo'lishga, o'z vatanparvarlik tuyg'ularini amalga oshirishlariga qulay shart-sharoitlar tug'dirdi. O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitalari va uning hududiy bo'linmalarining faoliyati tubdan o'zgartirilib, aniq vazifalari belgilab olindi.

Qabul qilingan farmon doirasida Xotin-qizlar qo'mitasi faoliyatini tashkiliy-huquqiy jihatdan mustahkamlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 4 qarori, hukumatning 6 qarori, 4 farmoyishi va 12 chora-tadbirlar dasturi qabul qilindi⁸³

Davlatning bu boradagi siyosati xotin-qizlar ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishda xalqaro tajriba asosida huquqiy tizimlashtirilgan. "2017 – 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturida ham xotin-qizlarimizning haq

⁸⁰ Soliy Hasanov. Xorazm ma'rifati – olam ko'zgusi. - Toshkent: O'qituvchi, 1996. -B.98.

⁸¹ Tojiyeva Z. N. O'zbekiston Respublikasida demografik jarayonlar va ularning xususiyatlari. Geografiya fanlari doktori diss. – Toshkent, 2017. - B. 57.

⁸² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019-yil 21-iyunda, Oliy Majlis Cenatining yigirmanchi yalpi majlisida so'zlagan nutqi. "Hurriyat" gazetaci. 2019 22-iyun.

⁸³ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 7-martdagi Xalqaro xotin-qizlar kuniga bag'ishlab o'tkazilgan tantanali marocimdagi nutqi. <http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyoyevning-khal-07-03-2019>

huquqlarini himoya qilish, ularni oliy ta'limga yanada ko'proq qamrab olishga alohida e'tibor qaratilgani ham bejiz emas.

Yurtimizdagi turli korxonalaridagi rahbar ayollar miqdorida ham o'sish kuzatilmoqda.

Bu ko'rsatkich "2017-yili 44,2 foiz bo'lgani holda, 2019-yilning o'tgan davrida 45,3 foizga yetgan. Iqtisodiyot sohasida agar tadbirkor ayollar jami tadbirkorlik subyektlarining 29 foizini tashkil etsa, fermer xo'jaligi rahbarlarining bor-yo'g'i 5,4 foizi ayollar ekan"⁸⁴.

So'nggi yillarda mamlakatimizda qarorlar qabul qilish jarayonida xotin-qizlarning ishtiroki sezilarli darajada oshib, tadbirkorlik sohasida 37 foizga, siyosiy partiyalarda 46 foizga, oliy ta'limda 48 foizga yetdi.

Statistika agentligining 2022-yilgi ma'lumotiga ko'ra, O'zbekistonda boshqaruv xodimlari tarkibida ayollarning ulushi 28,2 foizni tashkil etgan. Qonunchilik palatasi deputatlarining 33 foizi, senatorlarning 24 foizi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, Xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar kengashlari deputatlarining 25 foizi ayollardir.

Bugungi kunda respublika va mahalliy darajadagi ijro hokimiyati organlari rahbarlik lavozimlarida 240 dan ziyod xotin-qiz faoliyat yuritib kelmoqda.

O'zbekistonda gender tengligi va xotin-qizlarning siyosiy jarayonlardagi ishtiroki tobora ortib bormoqda. Shubhasiz, bu holat saylov jarayonlarida ham kuzatilmoqda.

O'zbekistonda so'nggi yillarda gender tenglik masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Bugungi kunga kelib sohaga oid 25 ta qonun hujjatlari qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tarkibida Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi,

Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi, Respublika xotin-qizlar jamoatchilik kengashi kabi yangi tuzilmalarning tashkil etilishi O'zbekistonda ayollar huquqlari, gender tengligini ta'minlashning yagona yaxlit mexanizmiga aylandi.

Ta'kidlash joizki, O'zbekiston tarixida ilk marotaba milliy parlamentda xotin-qizlar soni Birlashgan Millat Tashkiloti tomonidan belgilangan tavsiyalarga mos darajaga yetdi.

Mamlakatimiz parlamenti xotin-qizlar soni bo'yicha dunyodagi 190 ta milliy parlament o'rtasida 37-o'ringa ko'tarildi.

Davlatimizda ayollarning huquqlari va gender tengligini ta'minlash borasida olib borilayotgan islohotlarning davomi sifatida joriy yilda bo'lib o'tgan Senatning XV yalpi majlisida qabul qilingan "O'zbekistonda 2030 yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi"ni ko'rishimiz mumkin.

⁸⁴ Caidov A. Xotin-qizlar ijtimoiy-ijtimoiy faol bo'lca. http://namhaqiqat.uz/siyosat/hotin_izlar_izhtimoiy-siyosiy_faol_bulsa.html

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, ayllarga barcha jabxalarda teng munosabatlar taqdim etilishi davlatimizning rivojlangan davrlar siyosiy jarayonlari va xalqaro standartlariga mos rivojlanmoqda.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev. Sh. M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. - Toshkent: O'zbekiston, 2017. – B. 8.

2. Soliy Hasanov. Xorazm ma'rifati – olam ko'zgusi. - Toshkent: O'qituvchi, 1996. - B.98.

3. Tojiyeva Z. N. O'zbekiston Respublikasida demografik jarayonlar va ularning xususiyatlari. Geografiya fanlari doktori diss. – Toshkent, 2017. – B. 57.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019-yil 21-iyunda, Oliy Majlis Senatining yigirmanchi yalpi majlisida so'zlagan nutqi. "Hurriyat" gazetasi. 2019 22-iyun.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 7-martdagi Xalqaro xotin-qizlar kuniga bag'ishlab o'tkazilgan tantanali marosimdagi nutqi. [http://uza.uz/oz/politics/O'zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyoyevning khal-07-03-2019](http://uza.uz/oz/politics/O'zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyoyevning-khal-07-03-2019)

6. Caidov A. Xotin-qizlar ijtimoiy-ijtimoiy faol bo'lsa. <http://namhaqiqat.uz/siyosat/hotin-izlar-ijtimoiy-siyosiy-faol-bulsa.html>